

34. Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика : в 2-х т. / Ф. Шлегель. — М. : Искусство, 1983. — Т. 1. — 1983. — 479 с.
35. Эсалнек А. Я. Теория литературы : учеб. пособие / А. Я. Эсалнек. — М. : Флинта : Наука, 2010. — 208 с.
36. A dictionary of literary and thematic terms. Second edition / ed. Edward Quinn. — NY : Facts on files, 2006. — 474 p.
37. Literary Terms and Definitions [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://web. cn. edu/ kwheeler/lit_terms_S. html
38. Słownik literatury polskiej XIX wieku. — Wrocław; Warszawa; Kraków : Ossolineum, 1984. — 1112 s.
39. The Oxford Dictionary of Literary Terms / ed. Chris Baldick. — UK : Oxford University Press, 2008. — 361 p.

А. Н. МЕНШИЙ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТЕРМИНА «ЛИТЕРАТУРНАЯ ШКОЛА»

В статье исследуются проблемы, связанные с множественностью в понимании и определении «литературной школы». Анализ различных подходов к дефиниции приводит к выводу о том, что термин обозначает объединение писателей, которые ориентируются на художественные достижения известного предшественника или современника и которых сближает общность эстетической платформы, стиля или системы стилей, поэтики, жанрово-тематических особенностей. Представители литературной школы творчески переосмысляют предыдущую художественную традицию, создают новую художественную реальность.

Ключевые слова: стиль, метод, направление, литературная школа, группа.

A. MENSZY

THEORETICAL ASPECTS OF DEFINING THE TERM «LITERARY SCHOOL»

The article examines the problems connected with the plurality in understanding and defining the term «literary school». Analyses of the different entries showed that the term denotes the group of writers, who are guided by the artistic achievements of their famous contemporary or predecessor, bring common aesthetic platform of style or system of styles, common poetics, genre and thematic features. Representatives of the literary school creatively reconceive previous artistic tradition, creating a new artistic reality.

Key words: style, technique, movement, literary school, group.

Стаття надійшла до редколегії 4.03.2014 р.

УДК 821.161.2-14.09Шевченко

С. П. МИХИДА

НАРОДНОПІСЕННІСТЬ ЛІРИКИ Т. ШЕВЧЕНКА: ГЕНЕЗА, ЖАНРОВІ ТА ПОЕТИКАЛЬНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ

У статті осмислюється зумовленість поезики Т. Шевченка фольклорним компонентом; розвивається теза щодо генетичних взаємозв'язків народної пісні й лірики митця та творчого переосмислення ним фольклорних мотивів, сюжетів, засобів; досліджується проблема трансформації поезики романтизму в ідіостилі поета під впливом уснопоетичного матеріалу.

Ключові слова: народна пісня, фольклор, психоідентичність, романтизм, ідіостиль.

Кореляція творчості Т. Шевченка й народної пісні – одна з не вичерпаних тем літературознавства й фольклористики. Ототожнення доробку генія з пісенною традицією, а його самого – з народним співцем-кобзарем, як видає й легко навювана версія цих зв'язків – лише один з наукових підходів. Прямо протилежний – виявлення принципів відмінностей між авторською та архетипною поезикою. Істина, звичайно, десь глибше. Її пошуки у форматі дослідження генетичного взаємозв'язку

лірики Т. Шевченка й фольклору, як і з'ясування проблеми ролі й місця фольклорного матеріалу в становленні митця як поета, і є завданням цієї статті.

Уже І. Франко висловив принципову тезу щодо індивідуального переосмислення поезикою фольклорних мотивів, сюжетів, засобів [4]. Ця ж думка актуалізована в працях Ф. Колесси, М. Рильського, Д. Ревуцького, О. Правдюка, Т. Комаринця та ін.. Проте говорити про вичерпаність наукових шукань у цій царині

зарано, що зумовлює актуальність розвідки, яка на практичному матеріалі увиразнює синкретизм сталого й набутого в поетиці генія.

Фольклоризм Т. Шевченка – данина не лише смаку поета. Це – одна з основних художніх вимог доби, сповненої пієтетом до народної творчості. На відміну від попередників, романтиків 1820–1830-х рр., для яких етнографізм був ознакою народності, символом національного відродження в літературі, а народна пісня усвідомлювалася як доказ творчої сили й повноцінності українського народу, як своєрідний патент на художню зрілість, для Т. Шевченка ця особливість була елементом його психоідентичності: через його походження народна пісня була елементом повсякденного життя поета, він вимірював світ представленими в ній моделями поведінки, сам творив пісні, які видавав за народні, переробляв народні ліричні твори, редагуючи, позбавляючи повторів, смислових і сюжетних надмірностей. За свідченням сучасників, Т. Шевченко знав без ліку народних пісень (П. Куліш). Перцепція ним народної пісні завжди була творчою: поет схоплював увесь твір одразу як єдине ціле з настроєм, думкою, мелодикою [5, 94–95; 134; 165].

Фольклорне й романтичне – ці два начала доробку Т. Шевченка іноді зливалися і доповнювали одне одного. У його ранній творчості фольклорні образи, мотиви, типи романтизувалися, в дусі традицій українських представників «модного» літературного напрямку. В ранній поезії (ряд творів першого видання «Кобзаря» під назвою «Думка» («Тече вода в синє море», «Вітре буйний, вітре буйний!», «Нащо мені чорні брови»), «Вітер з гаєм розмовляє», балади тощо) фольклорна традиція простежується не лише в усталених мотивах сирітства, чужини, лихої долі, але й в образі ліричного героя. У фольклорну форму вливаються романтичні мотиви самотності, туги, використовуються пісенні образи човна, зорі, місяця, з'являються образи зі сталою характеристикою на позначення певного типу поведінки, настрою («сирота», «злі люди», «вороги»). Скажімо, пісенний образ «пливе човен» набуває типово романтичного змісту в поезії «Вітер з гаєм розмовляє».

В образі сироти, романтичного шукача долі вгадуються лірично перевтілені психоав-

тубіографічні риси Шевченка сукупно з реальними рисами певного соціального типу. Цей образ, накреслений у ранній ліриці, здобув своє продовження й розробку в ліричних мініатюрах-піснях «Якби мені черевички», «І багата я», де загострилася соціальна визначеність ліричного типу.

У процесі творчої еволюції в ставленні Т. Шевченка до фольклору помітні дві тенденції: глибше засвоєння фольклорних принципів виразності, гостре індивідуальне переосмислення, розвиток фольклорного способу мислення, з одного боку, і формування ідіостилію, з іншого.

У ранній творчості ми не зустрінемо безпосереднього зображення моменту, реальних переживань тут-і-зараз, вражень, подій, які б не опосередковувалися через переживання фольклорно-романтичного ліричного героя. З часом у Т. Шевченка зникає романтична універсалізація фольклорних засобів вираження, формується свідомий погляд мовби «збоку» на фольклор як на специфічне мистецьке явище. У зв'язку з цим спостерігається тенденція до стилізації, поява творів у фольклорному дусі (йдеться про так звані поезії-пісні, створені переважно в другій половині 1848 року). Їм притаманна: рефлексивна інтонація, авторський ліричний наратив, фольклорна умовність, яка пов'язана з тими чи іншими тематичними та настроєвими ситуаціями.

У творах періоду заслання менше формальних атрибутів пісні, зате зростає елемент оповіді, причому порушуються умовності традиційної пісенної будови задля розвитку сюжету («Ой пішла я у яр за водою», «Не вернувся із походу»). У цей же час з'являються поезії пісенного характеру, які народжені внаслідок активної «співтворчості» з «автором із народу» або ж із колегами по перу, які сповідували подібні принципи. В них фольклорний мотив і настрої поєднуються з особистісним переосмисленням. У такий спосіб постає новий варіант уснопоетичного твору. Як наслідок, у поезіях-піснях «Якби мені черевички», «І багата я», «Ой не п'ються пива-меди» простежуються тематично-образні та поетикальні паралелі з чумацькими піснями. А «Ой одна я одна» генетично близька до поезії А. Метлинського «Ой сама я, сама, як билина у полі», в основі якої відчувається наслідування мотиву народної ліричної пісні.

Проте грань між Шевченковою поезією в народному дусі й поезією народною завжди відчутна саме через індивідуальну поетичну концепцію. Так, особливістю поезій періоду заслання є те, що у збірках народних пісень ми не знайдемо жодного зразка з такою складною й витонченою строфікою, своєрідною ритмікою. Але не лише це формує авторську своєрідність, індивідуальність поета виявляється насамперед у змісті фольклорного мотиву.

Спостереження за поетикальними особливостями поезій Т. Шевченка періоду заслання із виразною народнопісенною основою дозволили визначити кілька виразних особливостей. По-перше, це мнемонічна функція пісенної фрази, коли певна життєва ситуація викликає (допомагає пригадати) певний пісенний мотив, тему, рядок, що породжує новий твір, уже власне авторський. Наприклад, з темою чумацтва в Т. Шевченка нерозривно пов'язані ремінісценції поезії «Хустина», які відносять нас до близького за тематикою фольклорного твору «Ой сидить пугач в степу на могилі». Балада митця «У тієї Катерини» побудована на основі переосмислення пісенного матеріалу про «тройзілля», що стало зерном задуму поеми. Авторський підхід виявляється в індивідуалізації й психологічному поглибленні цієї теми. На відміну від народнобаладної Марусі, яка відсилає козака за зіллям для того, щоб позбутися милого, мотиви Шевченкової Катерини складніші: троє козаків, які прийшли до неї в гості – це три різні характери, що символізують багатство, силу і самовідданість. Проблема вибору формує небанальну психологічну ситуацію. Для цієї балади Шевченка характерна також лапідарність: відкидаються орнаментальні деталі, показані лише найголовніші моменти, яких вистачає для розуміння мотивації дій, відсутнє мораль, відчувається психологічна індивідуалізація, конденсованість пісенної дії, заплідненість фольклорного образу авторською ідеєю.

По-друге, Т. Шевченко експериментує з жанровою природою народнопісенного матеріалу. Йдеться про стилізацію, де використовуються образна система, символіка фольклорного характеру для реалізації власне авторського сюжету («Нащо мені женитися», «Іржавець»). Важливою для ліричної палітри

Т. Шевченка є й жанрова контамінація (поєднання різних жанрових різновидів народної пісні в одній). Наприклад, в поезії «Ой я свого чоловіка В дорогу послала» поєднуються мотиви чумацької пісні (відправлення милого у чумакування) із жартівливим настроєм, характерним для відповідного типу народної лірики (жінка за відсутності чоловіка занедбує господарство, дітей, проводить час у шинку), при цьому властива психологізація оповіді, яка характерна для пісень родинно-побутового циклу. З одного боку, висміюється така господиня, а з іншого – зображується драма родини. У поезії «На улиці не весело» туга молодої дівчини за свободою, прагнення зреалізуватися у коханні, обмеження її правилами поєднуються із невластивими темі грайливими мотивами, інтонаціями. У поезії «Ой люлі, люлі, моя дитино» сюжет ліричної пісні (драма жінки-покритки, каяття у своєму гріхові, страждання від намерно страченого життя) реалізується в жанровій парадигмі коліскової (мати звертається до сина-байстрюка, міркує про його долю, його майбутнє).

По-третє, в поетичних експериментах Т. Шевченка із народнопісенним матеріалом спостерігається використання образу наратора-розповідача, коли художнє мовлення делегується персонажу-героєві, безпосередньому учаснику подій, що робить розповідь більш ліричною, переконливою, емоційно наснаженою. У поезії «Ой чого ти почорніло, Зелене поле?» індивідуалізується мовлення персоніфікованого «поля» під Берестечком, що виступає символом кривавої розправи Петра І з українською вольницею. Завдяки цьому автор подає драму не частини населення, а всього народу, осмислює поразку як таку на рівні буття народу, що визначатиме його долю в майбутньому.

У значній частині поезій-пісень Т. Шевченка мотиви сирітської долі, нереалізованого кохання, перешкоджання щастю закоханих показані як екзистенційні трагедії, через які порушується життєвий баланс, руйнується доля людини («І багата я», «Породила мене мати»).

Окрім того, в поезіях Т. Шевченка простежується наслідування оригінальних народнопісенних поетикальних прийомів і засобів: символів, наслідування фольклорного примі-

тиву, психологічного паралелізму. Символізм образної мови єднає художнє мислення Шевченка з народнопоетичним. Символізм фольклору – це певна система уже відстояних поетичних уявлень, це умовний світ зі своїми законами асоціацій, які з'являються завдяки близькості або подібності світогляду. Шевченкові притаманне цілісне сприймання символу. Наприклад, у поезії «Гори мої високії» образ природи постає завдяки низці символів: «Попрощалося ясне сонце / З чорною землею, / Виступає круглий місяць / З сестрою зорею» [6, 317]. Або в поезії «Чи не покинуть нам, небого» образ смерті передано у такому символічному ряді: «Заходить риштувать / Вози в далеку дорогу, / На той світ» [6, 580].

Фольклорний примітив – це заздалегідь визначені барви, слова, жести, контури, свідомість статичність, поєднання контрастних кольорів, тобто своєрідні смислові моделі. У ранній творчості Т. Шевченка фольклорний примітив відіграє істотне значення, поет використовує його образотворчі можливості (контрасті кольори у «Причинній»: «Червоніє за горою, Плугатар співає. / Чорніє гай над водою, / Де ляхи ходили; / Засиніли понад Дніпром / Високі могили»; персоніфікація в фольклорному дусі в «Івані Підкові»: «Сине море звірюкою / То стогне, то виє»; гіперболізація: «хвилі, як ті гори / ні земля, ні неба»). Із часом ефект зображальності у Т. Шевченка дедалі поступається місцем перед іншими завданнями, перед розкриттям глибшого внутрішнього смислу явища.

Психологічний паралелізм – послідовне зіставлення світу людини із світом природи – є одним із найсуттєвіших «типових конструкцій»

С. П. МИХИДА

НАРОДНОПЕСЕННОСТЬ ЛИРИКИ Т. ШЕВЧЕНКО: ГЕНЕЗИС, ЖАНРОВЫЕ И ПОЕТИКАЛЬНЫЕ ВЗАИМОСВЯЗИ

В статье осмысливается обусловленность поэтики Т. Шевченко фольклорным компонентом; развивается тезис о генетических взаимосвязях народной песни и лирики художника, а также творческого переосмысления им фольклорных мотивов, сюжетов, средств; исследуется проблема трансформации поэтики романтизма в идиостиле поэта под влиянием устнопоэтического материала.

Ключевые слова: народная песня, фольклор, психоидентичность, романтизм, идиостиль.

S. MYKHIDA

FOLK ROOTS IN T. SHEVCHENKO'S LYRICS: GENESIS, GENRE AND POETICAL INTERRELATIONS

The article explores the conditionality of T. Shevchenko's poetics by folkloric component; the theses concerning genetic interconnections between national songs and artist's lyrics and also his creative reconsideration of folk motives, plots and means are developed; the problem of transformation of the poetics of the Romanticism into author's individual styles under the impact of oral poetic material is researched.

Key words: folk song, folklore, psychoidentity, Romanticism, author's individual style (idiostyle).

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2014 р.

фольклору В основі паралелізму – ознака дії, але це й стрижень, на який нанизано паралелізм настроїв, станів, барв, звучань. У Шевченка він виконує цю ж функцію в поезії «На вгороді коло броду»: «На вгороді коло броду / Барвінок не сходить. / Чомусь дівчина до броду / По воду не ходить. / Навгороді коло броду / Вербка похилилась. / Зажурилась чорнобрива, / Тяжко зажурилась. / Плаче, плаче та ридає, / Як рибонька б'ється... / А над нею, молодою, / Поганець сміється» [6, 404].

Отже, спостереження за оригінальною поетикою лірики Т. Шевченка дає можливість з'ясувати фольклорні витоки її ідейно-тематичної, жанрової палітри та системи зображально-виражальних засобів і переконатися, що художні взаємини геніального митця з народною піснею вибудовуються на перетині двох тенденцій: максимального наближення до духу народної пісні й постійного прагнення до її перетворення, переосмислення, підкорення власному ідіостилі, пізнання якого залишається актуальним завданням шевченкознавства.

Список використаної літератури

1. Аврахов Г. Одна з недосліджених поезій Т. Шевченка («У перетику ходила») / Г. Аврахов // Диволово. — 1998. — №3. — С. 2—6.
2. Коцюбинська М. Етюди про поетику Шевченка / М. Коцюбинська. — К.: Рад. письменник, 1990. — 271 с.
3. Лановик М. Українська усна народна творчість / М. Лановик, З. Лановик. — К.: Знання-Прес, 2005. — 591 с.
4. Франко І. «Тополя» Т. Шевченка // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. — К.: Наук. думка, 1976—1984. — Т. 28. — 1981. — С. 127—135.
5. Спогади про Т. Шевченка. — К.: Дніпро, 1982. — 547 с.
6. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. — К.: Дніпро, 1965. — 621 с.